

Česká politika vůči Spolkové republice Německo: od normalizace k evropeizaci*

Vladimír Handl

Obecné prvky

Česká zahraniční politika byla historicky často vnímána prostřednictvím geopolitických determinantů – převážně jako řešení nesnadné otázky: jak zajistit bezpečnou existenci malého státu mezi Německem na jedné straně a Ruskem na straně druhé. Hlavní motto transformační fáze české zahraniční politiky po roce 1989–2004 – „návrat do Evropy“ – znamenalo vždy mimo jiné odpověď i na tuto otázku. Úspěšná normalizace vztahů se sousedy a hlavními partnery ve spojení se vstupem do NATO a EU nesnadnou geopolitickou rovnici uspokojivě vyřešila.

S uplynutím dvaceti let od počátku nové éry česko-německých vztahů lze konstatovat následující: charakter těchto vztahů byl určován především tím, že oba státy poprvé v moderních dějinách vycházejí z kongruence hodnot i strategických zájmů. Stavějí totiž svou politiku na:

- příslušnosti obou států k Západu,
- zájmu o rozvoj multilaterálních institucí a
- snaze o posilování mezinárodněprávních rámců mezinárodních vztahů.

Poprvé v novodobé éře jsou oba státy od let 1999/2004 díky členství v NATO a EU propojeny sítí nejen bilaterálních, ale také multilaterálních vazeb, existujících v rámci sdíleného institucionálního a normativního pro-

stora. Jak zájmová kongruence, tak normativní a institucionální homogenita podstatně relativizují význam dvou dalších prvků, které tradičně rozvoj česko-německých vztahů zatěžovaly:

- asymetrii mocenských potenciálů obou států a
- potřebu vyrovnat se se zátěží minulosti.

V reakci na polarizační vliv politiky vlády G. Bushe mladšího nicméně někteří čeští představitelé několikrát vyjádřili přesvědčení, že trvá obtížné postavení České republiky mezi oběma kontinentálními mocnostmi – Německem a Ruskem.¹ Takový pohled na českou politiku *de facto* zpochybňoval hlavní výsledek transformační fáze české zahraniční politiky – její plno-právné ukotvení v euroatlantických multilaterálních institucích a sblížení mj. právě s Německem. Naznačoval, jako by zahraničněpolitická cesta ČR dvacet let po konci studené války vedla nikoli „zpět do Evropy“, ale „*Zwischeneneropy*“, tedy jakéhosi nárazníkového pásma. Logickým důsledkem byla z tohoto pohledu potřeba řešit otázku bezpečnosti serií nových kroků a opatření – především těsnějším spojením s USA, a tedy mj. vybudováním americké protiraketové obrany na území ČR

Česká politika vůči SRN: politické koncepce a přístupy

Diferenciace české scény

Česká politika nebyla v pohledu na svého souseda nikdy zcela jednotná, podobně jako se pouze částečně shodla na vztahu k NATO a EU. Atlantický proud české politiky (zastoupený především v ODS), blízký realistické škole myšlení, sice usiloval o aktivní spolupráci se SRN, ale preferoval vztahy s anglosaskými zeměmi.² Byla pro něj charakteristická orientace na národní stát, a tedy skepte vůči supranacionálním prvkům evropské integrace; podporoval EU jako instrument odstraňování bariér pro hospodářskou spolupráci, integraci „aktivismus“ SRN v měnové a politické oblasti vnímal převážně kriticky. Naopak evropeistický proud (zastoupený především nalevo od politického středu) se orientoval prioritně na EU a snažil se vyvažovat či oslabit dominanci USA; intenzivní vztah s „evropským Německem“ byl považován za důležitý východisko. Zastánci internacionalismu (zejména strany politic-

kého středu a část ČSSD) koncepčně spojovali orientaci na NATO i EU jako vzájemně komplementární. SRN vnímali jako převážně postnacionálního aktera, který se příkladným způsobem vyrovnal s nacistickou minulostí a je nejdůležitějším státem, který důsledně spojuje evropskou a atlantickou dimenzi politiky. Poslední proud – autonomisté – na SRN pohlížel převážně s obavou; zároveň jako ohrožení vnímal i příklon k Západu, odmítl jak NATO, tak EU a členství ČR v nich.

Bereme-li v úvahu jako organizující princip zahraniční politiky vztah k vlastnímu národnímu státu, spojuje evropeisty a internacionalisty postoj národně-federativní: podporuje posilování nadnárodních prvků evropské integrace tam, kde je vnímá jako nezbytné. Naopak, atlantici a autonomisté tvoří proud státně-nacionální, jenž se k prohlubování evropské integrace staví skepticky nebo přímo odmítavě.³

Vládní programy: od „dvoukolejnosti“ k depolitizaci

Vztah k Německu v období 1990–2004 zaujímal v české politice prominentní místo a obsahoval prvek dvoukolejnosti: vyjadřoval jak naději na vytváření nové Evropy bez dělicích bariér a dobrou bilaterální spolupráci, tak obavu z možných snah o revizi výsledků druhé světové války. S normalizací vztahů a integrací do NATO a zejména EU pak Německo po roce 2004 jako zvláštní téma české politiky *de facto* mizí; objevuje se spíše v širším kontextu multilaterální bezpečnosti a integrační politiky.

To se odráželo i v programových a koncepčních dokumentech jednotlivých vlád. V programu vlády národního porozumění se kromě SSSR neobjevoval žádný jednotlivý stát. Německo patřilo do podmožiny sousedních států, jež byla oslovena velmi obecně.⁴ Program federální vlády v letech 1990–1992 i proto podpořil bez předběžných podmínek sjednocení Německa. Tematizoval otázku hospodářských vztahů: „*Smě přesvědčení, že vytvoření německé menovej, hospodářské a sociální únie nebude mat negativně dopady na naši ekonomickú spoluprácu a oběhod s NDR a perspektíve i s politiky zjednoteným Německom.*“ V politické rovině se orientoval na integraci proces, bezpečnost a zachování teritoriálního statu quo: „*Chceme, aby sa zjednocovanie Nemecka využilo na urýchlenie európskej integrácie. Nevyhnutne pri tom možnosť začlenenia zjednoteného Nemecka do NATO. Za nevyhnutné však považujeme záruku neporušiteľnosti západnej polskej hranice na Odre a Nise.*“

Vláda České republiky, která směřovala k rozpuštění ČSFR a státní samostatnosti, již akcentovala spíše obavy: věnovala mimořádnou pozornost (sudeo)německé otázce a soustředila se na odmítnutí požadavků představitelů sudetských Němců.⁶ Podobně defenzivní pozici zaujali i následující vládní program (1996), i když byl již stručnější.⁷ Programový dokument vlády ČSSD se vrátil k dvoukolejnosti vztahů: na jedné straně zdůraznil potřebu vzájemné vztahy se SRN rozvíjet a orientovat se na jejich budoucnost, na straně druhé zdůraznil, že „*vláda přitom vychází z nezpochybnitelnosti výsledků druhé světové války*“.⁸

Všechny programy následujících vlád ukazují na postupně omezování významu otázk minulosti; důvodem bylo především odmítnutí požadavků sudetoněmeckých organizací a jejich reprezentantů/zastánců spolkovou vládu SPD a Zelených a rovněž Evropskou unii – jak Evropskou komisí, tak i Evropským parlamentem. Vládní program roku 2002 již přímo druhou světovou válku nezmiňoval, zdůrazňoval pouze, že základem vzájemných vztahů je deklarace z roku 1997.⁹ V dalším programovém dokumentu (2004) byla re-lace vůči SRN jmenovitě pojednána, jen pokud jde o historické otázky, opět byla zdůrazněna deklarace z roku 1997 a navíc i usnesení Poslanecké sněmovny PČR z 24. 4. 2002.¹⁰ Prakticky identickou formulaci obsahoval i program vlády Jiřího Paroubka (2005).¹² Téměřo dokumenty odkazy na minulost v programech českých vlád končí: program první vlády Mirka Topolánka se bilaterálním vztahů (a tedy ani SRN) nevěnoval, což platí i o programu vlády z roku 2007, v němž je Německo zmíněno pouze v kontextu výstavby labské vodní cesty.¹³ Stručné Programové prohlášení vlády ČR pod vedením Jana Fišera z (2009) se zaměřilo především na EU, ale potvrdilo rovněž závazek pěstovat dobré sousedské vztahy.¹⁴

Konsenzus garantní politiky, dísemt ve vztahu vůči EU

Mezi velmi důležité projevy vztahu vůči SRN patří to, že se v průběhu transformálního období postupně vytvořil konsenzus všech politických stran, reprezentovaných v parlamentu, se základními přístupy k řešení historických otázek. Dokazují to jednak výše uvedené programy jednotlivých vlád, jednak schválení česko-německé deklarace z roku 1997 všemi „systémovými“ politickými stranami (stranami hlavního proudu); dokument odmítl pouze strany „antisystémové“ – levicově radikální KSČM a extrémní pravice Republikánů (SPR-RPČ).¹⁴ Náznaky sjednocení pozic existovaly již v polo-

vině devadesátých let: všechny politické strany, včetně KSČM, přivítaly projev prezidenta Václava Havla ze 17. 2. 1995, jenž *de facto* narýsoval půdorys politické shody v pohledu na druhou světovou válku a odsun Němců. Česko-německá deklarace v roce 1997 podpora KSČM ještě nezískala, protože sice posilovala obrannou pozici české strany, ale vycházela v rámci kompromisu také vůči straně německé. Naopak dubnové usnesení PSP ČR k dekretům prezidenta Beneše (24. 4. 2002) schválila i KSČM. Tento, nikoli nesporný dokument sjednotil parlament (od voleb 1998 již bez Republikánů) na obrané trvalé platnosti daných právních aktů. Co je důležitější, získal KSČM pro uznání pozitivní role česko-německé deklarace – a to nlehdě na to, že ji o pět let dříve KSČM vinjala jako novou „mnichovskou zradu“.¹⁵

V české politice se tedy vytvořil stabilní *defenzivní konsenzus ve vztahu k minulosti na bázi garantní politiky*, usilující o to, nedopustit ohrožení vnitropolitických (mj. majetko-právních) poměrů státní a ochránit jeho mezinárodní postavení. Naopak, shoda politických stran byla vždy omezená, pokud šlo o vstřícná gesta vůči sudetským Němcům – ať už to bylo Havlovo odsouzení odsunu z přelomu let 1989/1990, nebo tzv. Paroubkovo gesto vůči sudetoněmeckým antiřašišním z roku 2005.

Stabilní konsenzus, i když většinou nevyřslovený, existoval vždy rovněž ve vztahu k praktické, nepolitické spolupráci se SRN na všech úrovních – národní, krajanské, příhraniční. Německo zde bylo vnímáno jako soused a součást stále těsněji propojeného regionu.

Se vstupem České republiky do EU v roce 2004 a s kontroverzní zahraniční politikou G. W. Bushe se ovšem daleko výrazněji začalo projevoovat *vyčerpání konsenzu českých systémovorných stran v multilaterální oblasti* – především ve vztahu k finalitě EU a podpoře americké vojenské politiky. Zjevně odpadl disciplinující efekt úsilí o integraci do NATO a EU. Absence konsenzu znamenala, že se česká politika podstatně změnila se změnou vládní koalice a s výměnou osob v prezidentské funkci. Odlišné pojetí evropské integrace a částečně i bezpečnosti bylo možné upozorovat z posunu, k nimž došlo v programových prohlášeních vlády J. Paroubka (2005) a následujících vlád M. Topolánka (2006, 2007). Oblasti shody trvaly v otázkách, jako jsou rozšíření EU a některé sektorální politiky (reforma zemědělské politiky, justice a vnitro ard.), neopak podstatné rozdíly existují ve vztahu ke konstitučnímu vývoji EU (otázka finality EU, v praktické rovině vztah k *Lisabonské smlouvě*) a ve vztahu k americkému programu protiraketové obrany. Z kon-

senzu se postupně vyčlenila zejména euroskeptická část ODS a prezident Klaus (vystoupil z ODS v prosinci 2008), jednání v nekompromisním odměnění *Lisabonské smlouvy*. Mírná většina strany naopak smlouvu po úpravách pragmatičtěji akceptovala.

Německo je v otázkách EU a NATO v českých dokumentech přímo oslovováno jen omezeně, v programových dokumentech se v tomto kontextu prakticky nevyskytuje. Ovšem vzhledem k tomu, že SRN představuje klíčového aktéra v EU a jednoho z hlavních států NATO, který navíc integrační proces nepojímá účelově, ale jako principiální otázku, má vztah české politiky vůči EU a USA/NATO přímý vliv na úroveň politických vztahů.

Česká politika vůči SRN: koncepce dyadického vztahu

Česko-německý vztah lze analyzovat s použitím koncepce asymetrických dyád, tedy asymetrického bilaterálního vztahu sousedních zemí. Tradiční analýza dyadického vztahu vychází z geopolitických faktorů, jako jsou geografická blízkost, délka a charakter hranice, geografický a lidský potenciál obou zemí. Hlavním projevem dyadické asymetrie je nerovnost jednak co do míry, v jaké jsou oba partneři schopni ovlivňovat své vzájemné vztahy, a jednak v tom, nakolik slabší partner soustředí svou zahraniční politiku a mezinárodní aktivitu na partnera superiorního.¹⁶

Problém asymetrického dyadického vztahu přitom vzniká nejen na straně silnějšího partnera, který může mít tendenci slabšího souseda přehlížet: Slabší partneři mohou vztah sami zatěžovat. Bývají zasaženi „jistým typem neurózy, kvůli níž sami sebe vnímají jako přehlíženi. Právě proto mají tyto partneři často tendenci poukazovat spíše na problematické aspekty, místo aby se soustředili na zjevné výhody vztahu, jako např. na volný přístup k mnohem většímu trhu, k inovativním myšlenkám a trendům, posílení bezpečnosti země.“¹⁷

Při použití koncepce dyád lze česko-německý vztah analyzovat na dvou úrovních: na úrovni bilaterální (*state-to-state ties*) a multilaterální (*state-to-system ties*). Konkrétně lze poněkud zjednodušeně hovořit o procesu dvojí normalizace (materiální a historické) a dvojí multilaterální (přijetí ČR do NATO a EU). S jistým zjednodušením lze říci, že jestliže v transformačním období vývoje české zahraniční politiky (do vstupu do EU) vztahy

komplikovala bilaterální témata (*state-to-state ties*), spjatá s minulostí, pak po vstupu do EU vztahy ovlivňuje především přístup obou zemí k systému mezinárodních vztahů a jeho hegemonu, tedy k NATO/EU a specificky k USA (*state-to-system ties*).

State-to-state ties: Dvojí normalizace česko-německého vztahu

První rozměr normalizace – *normalizace materiální a institucionální* – ne předstával zásadní politický problém a je přehledný rovněž analyticky. Vychází z historicky bezprecedentní kongruence nebo alespoň kompatibility hodnot, zájmů a směřování obou stran. Nová situace umožnila prudký rozvoj politických, hospodářských a dalších vztahů, stejně jako jejich postupnou institucionalizaci.

Výsledek vývoje vzájemných česko-německých vztahů po roce 1990 potvrzuje obecnou tezi, že intradyadické vztahy (*state-to-state ties*), jež vykazují vysokou míru intenzity zejména v oblastech hospodářské a bezpečnostní, vytvářejí mezi oběma zeměmi relativně stabilní vazby, které nepodléhají jednoduše zásadním výkyvům a krizím.¹⁸

Podstatně složitější problém představoval *historický rozměr normalizace*. Usmíření Německa s bývalými oběťmi nacistické agrese a teroru zahrnuje jak morální imperativy, tak pragmatický zájem. Akademické pokusy definovat koncepci a praxi usmíření v německé politice se soustředily na řadu prvků.¹⁹ Zahnují historický kontext, míru historické zátěže, pocit viny a ohrožení (zejména existenčního) ve vzájemných vztazích. Obrací pozornost i na vznik a další rozvoj institucí a formalizovaných (ritualizovaných) vztahů a konkrétně, jež stabilizují způsob vzájemné komunikace, včetně společného „vzpomínání“.

Normalizace materiální a institucionální

První rozměr normalizace měl umožnit především jakýsi „up-grading“ *vzájemných vztahů* na úroveň odpovídající geografické blízkosti (společná hranice je dlouhá 860 km), míře hospodářské, průmyslově-technické a kulturní kompatibility.

Politický rámec vztahů a jejich institucionalizace

Hned počátkem devadesátých let přišla německá strana s konceptem bilaterální smlouvy, který uplatnila v jednání se všemi státy východní střední Evropy: materiální a institucionální normalizace vztahů tak měla *de facto* re-gionální charakter, specifika vztahu vůči Československu spočívala kromě historických otázek především v geografické blízkosti a ve vysoké míře kompatibility kulturní, právní, ekonomické a technologické. K intenzifikaci vztahů „zdola“ přispělo zrušení vízové povinnosti pro československé občany, vytváření moderní infrastruktury příhraničních vztahů – zejména otevření nových hraničních přechodů – a postupná decentralizace a depolitizace vztahů, která umožnila rozvíjet přímé přeshraniční kontakty. Jako relativně málo problematická se jevila otázka ochrany německé menšiny.

Snahu o politickou normalizaci symbolizuje především dvoustranná politická smlouva z 27. 2. 1992,²⁶ jež vytvořila nebo dále rozvinula již existující základnu pro spolupráci obou států v oblasti politiky, hospodářství, ochrany životního prostředí, vědy a kultury regionálního rozvoje atd.

Hospodářské vztahy

Německo se stalo již počátkem devadesátých let hlavním hospodářským partnerem České republiky a získalo dominantní hospodářské postavení v celém regionu. Podíl Německa na zbožovém oběhu České republiky vzrostl v letech 1990–1995 z 18, 8 % na 31, 8 %, pokud jde o vývoz, a z 22, 3 % na 25, 8 %, pokud jde o dovoz. Podíl České republiky na německém vývozu vzrostl v roce 1995 na úroveň 1, 61 % a dovozu 1, 65 %. Německo navíc mělo, obrazně řečeno, v ruce „klíč k technologii“, nezbytným pro úspěšné začlenění „nových demokracií“ do západní Evropy.²⁷ Německé firmy usilovaly o výhodu prvních zahraničních firem na trhu („*first-mover advantage*“), snažily se využít znalosti prostředí, obecnou známost svých výrobních značek a sílu svých přímých investic; to vše jim umožňovalo rozšiřovat svůj podíl na českém trhu.²⁸

Prostřednictvím řady programů poskytovalo Německo Československu přímou hospodářskou pomoc – nejprve bilaterální, později multilaterální cestou. SRN byla největším příspěvatelem podpůrných programů EU PHARE a později SAPARD, jímž přispívala 28 % jejich rozpočtu.²⁴ Za desetiletí 1990–2000 na SRN připadlo 26 % přímých investic v ČR, a tedy druhé místo za Nizozemskem s 30 %.²⁵ V oblasti měnové politiky v roce 1997

Spolková banka svými intervencemi pomáhala zastavit pád koruny a stabilizovat situaci.²⁶ Úroveň vztahů znamenala návrat k historické normalitě před nástupem velké hospodářské krize v roce 1929, kdy směřovalo do Německa 26, 8 % československého vývozu a dovoz z Německa dosahoval dokonce úrovně 38, 6 %.²⁷ Rok po vstupu České republiky do EU dosahoval podíl Německa na českém vývozu 33, 6 % a dovozu 30, 1 %.²⁸ Podíl České republiky na německých dovozech se zvýšil na úroveň 2, 8 % (třináctý stát v pořadí) a v oblasti vývozu dosáhl 2, 4 % (dvánáctý stát v pořadí).²⁹

Spolková republika Německo se stala nejvýznamnějším ekonomickým partnerem České republiky, a to jak z hlediska zahraničních investic, tak z hledem k objemu zahraničního obchodu, realizovaného se SRN. Zvláště významný byl fakt, že Německo představovalo největšího tih pro obyt české produkce, zejména technologicky vyspělých výrobků, a že Česká republika vykazuje vůči SRN od roku 1998 pozitivní obchodní bilanci.

Česká politika ovšem nebyla ve svém pohledu na zahraniční investory jednolitá. V letech 1990–1992 vláda ČR více než vláda federální otvírala prostor spolupráci se zahraničními investory. Prosadila mj. nejuspěšnější privátní projekt – prodej Skody Mladá Boleslav německému Volkswagenu. Následující vlády se až do roku 1998 vyhýbaly státním podnikům zahraničními investic, a to zejména z důvodů koncepčně-ideových a částecně i národních: nepovažovaly takové zásahy za systémové – zavádění kapitalistické ekonomiky mělo probíhat pokud možno bez velké účasti zahraničního (a v první řadě německého) kapitálu. S nástupem vlády, vedených ČSSD, tyto výhrady přestaly hrát roli a vlády zavedly celou řadu standardních investičních pobídek, kterými zahraniční kapitál (tedy i německé firmy) do země přivedly.

Spolupráce na regionální úrovni a v jednotlivých sektorech

Vývoj spolupráce po roce 1990 vedl samovolně cestou decentralizace, kterou se ovšem zpočátku někteří představitelé atlantického proudu pokusili korigovat. Reagovali tak zjevně mj. na skutečnost, že rozpad Československa z pohledu politického realismu vyústil v podstatně oslabení české politiky ve vztahu k německému sousedu. České vlády, vedené ODS v polovině devadesátých let, zřejmě i proto odkládaly vznik samosprávných celků a některé politiky přímo vyjadřovali obavu z přeshraniční spolupráce s německými regiony. Obavy se týkaly soudržnosti a efektivní správy státu a asymetrie mezi německou a českou ekonomikou a měnou. Řádu zábrán se podařilo překo-

nat až koncem devadesátých let, po odchodu konzervativních vlád a s ustavením nových samosprávných celků, krajů. Praktická spolupráce v jednotlivých sektorech a na regionální/přeshraniční úrovni se postupně dalekosáhle depolitizovala a decentralizovala.

Normalizace historická

Nejobtížnějším úkolem rozvoje vzájemných vztahů bylo vyrovnat se s tragickou záležitostí války a poválečného odsunu německého obyvatelstva. Blízkost k německým dějinám a kultuře znamenala i méně *political correctness* ze strany SRN, což odlišovalo vztahy vůči Čechům od vztahů vůči Polákům.³⁰ Navíc, pocit viny vůči Čechům je relativně slabý vzhledem k tomu, že obsazení státu proběhlo bez boje a osvobození provedly především sovětské armády. Vyhnání/násilné vysídlení německého obyvatelstva pak zejména v očích mnoha sudetských Němců jako by kompenzovalo míru viny, spojenou s jejich podporou nacismu.³¹ V průběhu devadesátých let došlo navíc k posunu ve veřejné diskusi o minulosti: kromě zločinů nacismu objevil diskuse i německé oběti, mj. mezi Němci, vysídlenými ze střední a východní Evropy.³²

Problém řešení historické agendy spočíval mj. v tom, že ve významu historického faktoru ve vzájemných vztazích existuje zásadní asymetrie: česká politika ovlivňovala osudy části německého etnika ve střední Evropě, včetně jeho odsunu po druhé světové válce. Nikdy ovšem nemohla (a nesnažila se) zpochybnit existenci německé státnosti. Naopak německá politika za druhé světové války nejen zlikvidovala českou/československou státnost, ale utvořila proti samé existenci českého národa a jeho kultury. V obezřetné skepsi české politiky vůči Německu se tak zobečňují zakotvené a často podvědomé obavy Čechů o národní přežití. Vztahy s Německem se dotýkají „genetického kódu“ české politiky, neřídí se jen politickou racionalitou, a nesou silný emocionální náboj, který je snadno politicky využitelný.

Řešení otázek minulosti se vyvíjelo v několika fázích. V průběhu procesu sjednocení Německa v letech 1989–1990 byla německé politika zhlacena agendou sjednocení a vyhýbala se jakékoli dodatečné záležitosti. Odmítala proto jednat o historické agendě, vznášené československou stranou. Odsovuvala uspořádání otázek zejména stran odškodnění obětí nacismu na dobu po sjednocení státu. Převládající optimismus v československé/české politice se v této době projevil v „bianko šecích“ (M. Kunštat)³³ české politiky. Pre-

zident Václav Havel učinil osobní gesto ve vztahu k vyhnání/odsunu německého obyvatelstva v letech 1945–1947³⁴, jeho první návštěvy v prezidentské funkci směřovaly do Německa a československá diplomacie se nepokusila podmnít svůj souhlas se sjednocením Německa předběžnými podmnkami nebo s úsilím o účast na jednání 2+4. Zejména díky relativní vazbě Sudetóněmeckého krajského sdružení (SKS) v politice CSU a nezastupitelné roli této strany ve vládní koalici se nicméně z požadavků SKS stal na obou stranách předmet veřejné politiky, který v ČR mobilizoval i veřejnost a média.^{35, 36}

Spolková politika na tuto situaci reagovala v dalším období v letech 1991–1995 tím, že konfliktní otázky pokud možno odkládala, popř. se vyjadřovala k jejich morálním aspektům.³⁷ Na české straně ovšem ve stejné době převládala snaha dospět k finálnímu historickému vypořádání a pojit se tak proti možnému pronikání požadavků SKS do oficiální německé politiky. Vláda se proto při jednání o politické smlouvě z roku 1992 pokoušela prosadit tradiční československý požadavek neplatnosti mnichovské dohody (tedy nulhu od samotného počátku, *ex tunc*). Navrhovala uzavřít majetkoprávní otázky jejich vzájemným vymazáním (princip „dvoji nulý“) a řešit pouze odškodnění obětí nacistické perzekuce. Usilovala rovněž o potvrzení trvalé neměnnosti hranic Československa. Prezident Havel sondoval možnost dosáhnout těchto ústupků na německé straně výměnou za účast sudetských Němců na české malé privatizaci a udělení německým zájemcům za jistých podmínek druhého (československého) občanství.³⁸

Ačkoliv požadavky SKS do německé politiky ve skutečnosti pronikaly pouze okrajově, spojovala českou scénu na bázi minimálního konsenzu právě defenzivní „garanční politika“. Byla spíše projevem virtuální nejistoty stran budoucnosti německé politiky a zároveň i výsledkem instrumentální politiky tématu ze strany řady českých i německých politických aktérů. Vliv přetrvávající nedůvěry na vzájemné vztahy byl zvláště citelný v polovině devadesátých let, kdy v Praze navíc převládla orientace atlantická, a tedy odmítnutí evropského integračního procesu na bázi *Maastrichtské smlouvy*. Česko-německé odcizení začalo ohrožovat i nadřazenou snahu obou států o integraci ČR (a dalších zemí Visegrádské skupiny) do NATO.

Česká politika proto iniciovala jednání, která vyústila v podpis bilaterální deklarace, jež měla osvojit vzájemné politické vztahy od záležitosti minulosti. Německá strana po jistém váhání na tento návrh přistoupila. Česko-

německá deklarace (21. 1. 1997) vychází z historické kauzality mezi válkou a vysídlením sudetských Němců, zakotvuje vůli obou stran nezatěžovat otázku minulosti současně politické vztahy. Následná institucionalizace vztahů a odškodněním obětí nacismu (později i tzv. totálně nasazených) významně přispěla k normalizaci vztahů.

Období od roku 1998, zejména po přijetí ČR do NATO a EU, charakterizuje především přesun historické agendy opět do morální roviny (viz na německé straně vznik Centra proti vyháňení, na české realizace tzv. Paroubkova gesta). Vláda SPD–Zelených prosadila nejen faktické, ale i formální odmítnutí podpory požadavků sudetských Němců.³⁹ Tuto pozici převzala i následující vláda CDU/CSU a SPD. Zásadní význam mělo odškodnění obětí nacistické perzekuce a nucené práce a zahrnutí části německých občanů sudetoněmeckého původu do sociálních projektů, financovaných Fondem budoucnosti. Po přijetí České republiky do EU začala i politika CSU hovořit nikoli o materiální, ale o „morální restituci“ – tedy návratu vysídlených sudetských Němců do dějin českých zemí. I hlavní proud konzervativní politiky, včetně sudetoněmecké, se navíc snažil distancovat se přinejmenším od uplatňování přímých majetkových nároků.⁴⁰

Ve zpětném pohledu lze říci, že se na české straně prosazovaly dva přístupy: Ofenzivní pojetí směřovalo za rámec národního historického narativu a defenzivní garancí politiky. Prioritou bylo historické narovnání vztahů s německou stranou a vzájemné porozumění. Tento přístup byl nejlépe vyjádřen v gestech (Havlova omluva v roce 1990, Paroubkovo gesto v roce 2005), která akcentovala morální aspekty minulosti.

Zastánci atlantismu a autonomisté se soustředili na defenzivní pojetí řešení otázek minulosti, jež vycházelo z tradičního historického pohledu a prosazovalo jej v dialogu s druhou stranou. Prioritou bylo zajištění zájmů české strany před aktuálními nebo předpokládanými požadavky z (sudeto)německé strany, dotýkajícími se české státnosti, jejích hranic a majetkových poměrů.

Oba přístupy – ofenzivní i defenzivní – se stýkaly při uskutečňování aktivistické garancí politiky, zaměřené na uzavření otázek minulosti v politických vztazích s Německem („tlustá čára za minulostí“) a ochnou učinit útok od nebybné a neproduktivní obrany čisté tradičních přístupů k minulosti. Bilaterální ujednání s Německem, týkající se minulosti (smlouva z roku 1992 i deklarace z roku 1997), vycházela z iniciativy české strany (vyjímku tvoří

odškodnění nucené práce, které ovšem mělo multilaterální charakter) a obsahovala jak dodatečné garance pro českou stranu, tak gesta uznání utrpení druhé strany v důsledku poválečného odsunu německých obyvatel z Československa.

State-to-system ties: Dvoji multilateralizace česko-německého vztahu

Druhý rozměr dynamického rozvoje vzájemných vztahů umožnila jejich dvoji multilateralizace. Vývoj po roce 1989 ukazuje, že i v současnosti platí, že demokratické dyády mají tendenci vstupovat do multilaterálních spojeneckých svazků, které garantují jak vnější bezpečnost, tak status jejich vzájemných hranic a tím jejich vztahy významně stabilizují.⁴¹ Podobný význam má situace, kdy jsou *state-to-system ties* dyadických partnerů symetrické (oba partneri jsou nejen součástí systému, ale sdílejí blízkost k jeho leaderovi).⁴²

Námi analyzovaná česko-německá relace tyto obecné charakteristiky stabilního dyadického vztahu potvrzuje. Přijetí ČR do NATO a EU staví vazby s Německem jako podstatně silnější partnerem do multilaterálního a tedy relativizujícího kontextu. Institutionální a normativní homogenizace celého prostoru střední Evropy navíc v zásadě završila transformační proces, zahájený po roce 1989.

Zároveň však zkušenosť posledních dvou desetiletí ukazuje, že tyto výše popsané faktory negarantují ani vysokou úroveň politické blízkosti, ani kvalitní vztahů v konkrétním čase a situaci. I v době, kdy „objektivní“ faktory dyadického vztahu (oslabení dominantního postavení SRN, „*upgrading*“ postavení ČR díky postupné integraci do multilaterálních institucí NATO a EU, její hospodářský růst a diverzifikace hospodářských a politických vazeb) nacházely možnost posilování vyrovnanějšího partnerského vztahu, docházelo naopak k jeho ochlazení a českou politiku v řadě zásadních témat charakterizoval spíše odstup od jejího západního souseda.

Německo ve své politice přenášelo na východ svou poválečnou zkušenost s multilateralismem i strategii budování „kongeniálního prostředí“ („*milieu shaping*“), tak úspěšnou ve vztazích se západními partnery.⁴³ Česká představa o „návratu do Evropy“ byla mnohem vágnější a přijímání evropských a německých politických modelů bylo do jisté míry sporné. Strategické smě-

řování do západních struktur bylo nicméně předmětem konsenzu (minus KSČM). Jestliže bylo strategickým zájmem SRN překonat rizikové postavení „frontové země“,“⁴⁴ chtěla česká politika uniknout pojetí prostoru mezi Německem a Ruskem jako jakési mezizóny, *Zwischeneuropoy*.

Z hlediska německé politiky tak šlo o to, „přenést (na tyto země – pozn. autora) bezpečnost a stabilitu z naší části Evropy“. Státy střední a východní Evropy by se „konečně měly plně podílet na všech evropských institucích, především na EU a NATO“.⁴⁵ Česká politika vzhledem ke své vnitřní nejednotě stran charakteru zejména evropské integrace nehodnotila roli SRN vládnoucí stranou. Atlantici udržovali na politické úrovni od SRN jistý odstup, převládala strategická orientace na anglosaské země. V politické praxi vládních institucí představovalo Německo nicméně partnera, s nímž i vlády ODS rozvíjely v EU nejintenzivnější vztahy.

Internacionalisté a evropeisté vnímali úlohu západního souseda převážně pozitivně, se značným pochopením přijímali jeho integrační model. I oni ovšem hledali diverzifikované vztahy s vyspělými demokratickými zeměmi. Právě vlády ČSSD tak vstoupily do asociovaného svazku s Frankofonií a podepsaly dohodu o spolupráci v otázkách evropské integrace s Velkou Británií (jedinou dohodu ČR svého druhu).

Bezpečnostní dimenze

V oblasti bezpečnostní politiky se vzájemně vztahy rozvíjely s odlišnou dynamikou v oblasti vnitro- a vojensko-bezpečnostní: V prvním případě šlo především o technokratickou agendu, která přestala být politikem, jakmile nebyla nazrána prizmatem národní suverenity nebo v kontextu zrovnoprávnění pozice země přijetím do Schengenu. Rozvíjela se proto více méně plynule.

Ve druhém případě překonala česká strana postupně obavy ze západního souseda a využila nabízenou pomoc při přípravě na přijetí do NATO. Ale vzápětí se bezpečnostní téma stalo předmětem sporů: nový charakter euro-atlantických vztahů a větší autonomie EU vyústily v další diferenciaci v České republice i v Alianci jako takové – což vedlo i k výkyvům v česko-německých vztazích. Potvrzovalo se tak pravidlo, že čím technokratictější agenda ve vzájemných vztazích, tím volnější jejich dynamika; naopak čím více politicky, strategicky a ideologicky relevantní agenda vztahů, tím větší rozdíly v přístupech obou zemí a zejména tím výraznější důsledek absence konsenzu na vnitropolitické scéně ČR.

Vnitřní bezpečnost

Spíše než vojenská bezpečnost to byla bezpečnost vnitřní, která byla po roce 1989 aktuálním politickým problémem. Readmisní systém, který SRN vyjedнала s Polskem Česká republika v průběhu let 1993–1994, funguje jako „středoevropské nárazníkové pásmo“.⁴⁶ Agendu spolupráce diktuje husté pleťvo každodenního stykání ve společném geografickém prostoru střední Evropy. Česká republika rozvíjela spolupráci v oblasti vnitřní bezpečnosti kromě SRN v rámci programu twinning nejčastěji s Velkou Británií či Nizozemskem. Úspěšnost projektů, navrhovaných německou stranou, byla spojena s její geografickou blízkostí, zkušenostmi s transformací bývalé NDR, omezeností s českým prostředím.⁴⁷ Německá strana tak často měla roli, a tedy i výhodu prvního aktera, který se v ČR systematicky angažoval. Výsledkem byla např. smlouva o policejní spolupráci se Spolkovou republikou Německo z 19. 9. 2000, jež umožnila mj. společnou policejní práci na obou stranách hranice již před vstupem ČR do EU.⁴⁸ Německá strana se snažila přenést svůj vlastní hraniční režim na vnější hranice svých východních sousedů. Společně s EU/Bruselem je měla k tomu, aby přizpůsobili svou politiku a zavěli vízový režim vůči zemím SNS.⁴⁹

Vojenská bezpečnost

Intenzivní vztahy mezi ČR a SRN se rozvíjely nejprve v souvislosti s transformací bezpečnostního uspořádání v Evropě, v polovině devadesátých let pak v souvislosti s rozšiřováním NATO. Po vstupu ČR do NATO a odcizení ve vztazích mezi SRN a USA se projevily rozdíly v pojetí aliance v bezpečnostní politice obou států. Navíc se česká politická scéna rozdělila ve svém pohledu na EBOP a později v reakci na projekt americké protiraketové obrany. Rostoucí kompatibilita institucionální (z vnitrostátního hlediska hlavně civilní kontrola vojenských sil, z mezinárodního hlediska členství obou států v NATO a EU) a kompatibilita „hardwarová“ (výcvik a výzbroj ozbrojených sil) nevyústily v plnou kompatibilitu „softwarovou“ (viz rozdíly v bezpečnostněpolitických koncepcích).

Česká i německá politika zpočátku vycházela z představy o „evropském mírovém uspořádání“, které by bylo založeno na KBSE/OBSE. Z tohoto období pochází dosud jediná česko-německá iniciativa v oblasti bezpečnosti – tzv. Pražské teze ministrů Gensechera a Dienstbiera z dubna 1991.⁵⁰ Následně česká politika s jistotou nedůvěrou vnímala snahy SRN o pokračování

politiky kooperativní bezpečnosti (vytvoření NACC, 1991; Partnerství pro mír, 1994).

Hlavní spojnici mezi českou a německou vojenskou politikou se poté stal projekt rozšíření NATO a s ním spojená potřeba transformace a modernizace české armády. Německá strana financovala v letech 1995–2002 rozsáhlé projekty vojenské spolupráce, které pomohly překonat zbytky možných obav z německé vojenské moci a jejího použití v politice.⁵¹ Česká vojenská politika se nicméně primárně nadále orientovala na anglosaské země a teprve v Afghánistánu byli od března 2005 do září 2007 čeští vojáci nasazeni pod velením Bundeswehru v rámci Provinčního rekonstrukčního týmu v provincii Badakšan.⁵² Zintenzivnění vojenských vztahů nastalo, když SRN poskytla velitelství v Gelkowě u Postupimí (Operative Hauptquartier EU) pro řízení česko-slovenské battle group 2009; počítá se i s výstavbou německo-česko-rakouské battle group (2012).

Spolková republika Německo byla jedním z hlavních aktérů budování autonomní schopnosti EU používat vojenskou sílu v mezinárodních vztazích. Naopak česká politika byla vzhledem ke své vnitřní diferencovanosti v této otázce nejednotná. Za vlády vedené ODS tak výsledná politika neočehotného pragmatického přizpůsobení dynamice EBOP nečinila z ČR vyhledávaného partnera SRN. Irácká krize, sblížení SRN s Francií a s Ruskem v tzv. *coalition of unwilling* a následně zapojení ČR do amerického programu protiraketové obrany obě strany dočasně vzdálilo. Atlantici a část internacionalistů neviděli jinou cestu než se blíže přimknout k USA.⁵³ V důsledku toho se lišili i přístup české a německé politiky k otázce americké protiraketové obrany v ČR (a Polsku). S koncem vlády G. Bushe se ovšem podstatně oslabil polarizační efekt americké politiky a vzrostly možnosti nalézt všeobecně přijatelná východiska pro hlavní body bezpečnostní agendy i v česko-německých vztazích.

Evropská integrace

Politické a strategické otázky evropského integračního procesu ovlivnily česko-německé vztahy podobně jako otázky bezpečnosti. Vnitropolitická diferenciaci v přístupu k EU byla na české straně přitomna již od počátku devadesátých let. Německá politika mohla na rozdíl od politiky české vycházet ze širokého „permissivního konsenzu“⁵⁴ ve vztahu k EU, který v zásadě odpovídá pozici českých internacionalistů.

Politické reprezentace obou zemí se zpočátku devadesátých let shodly spíše na obecnějších otázkách integračního procesu. Československá politika let 1990–1992 oceňovala význam „evropského Německa“ a v zásadě akceptovala mastrichtský model integračního procesu. Evropská angažovanost Německa byla vítána, představovala důležitý pilíř důvěry v demokracii, nenaționalistickou politiku SRN, pomáhala překonávat přetrvávající odlišnosti v pojetí otázek minulosti ve vzájemných vztazích. S nástupem české vlády, akcentující atlantický pilíř zahraniční politiky a odmítající mastrichtský model integrace (1992–1997), stala se integrační politika ve vztazích mezi oběma vládami spíše zdrojem odcizení: obě vlády začaly vnímat politiku druhé strany jako „problém“.⁵⁵ Obdobné výkyvy v charakteru vztahů následovaly po každém dalším střídání českých vlád – v letech 1998–2006 převládala kompatibilita české a německé vládní politiky vůči EU, v letech 2006–2008 se projevil jistý odstup. V roce 2009 se naopak české předsednictví v EU stalo příležitostí pro dobrou a intenzivní spolupráci; z každodenní praxe vybočovalo otevřené odmítní německé politiky prezidentem Klausem a jeho souputníky.

V německé politice v letech 1990–1991 jednoznačně převládala tradice soudlednost priorit: nejprve mělo přijít prohloubení a až poté rozšíření EU.⁵⁶ Z počátku devadesátých let tak Německo podpořilo místo myšlenky rozšíření vyjednání asocičních dohod. Růst nejistoty, pokud jde o vnější podmínky (rozpad SSSR, válka na Balkáně), a zkušenosti z transformace NDR ovšem posílily v německém přístupu snahu uvažovat o regionu střední a východní Evropy strategicky: rozšíření EU se tak stalo nejlepším nástrojem stabilizace a transformace těchto zemí. Německá politika se hlásila k roli advokáta zemí střední-východní Evropy v procesu jejich integrace do EU.⁵⁷ Složitější byly však otázky nákladů, reformy institucí a politik EU a předpokládané (střednědobé) sociálně-ekonomické důsledky. Jako i při jiných „kolech“ rozšíření EU byly v konfliktu se strategickým zaměřením často krátkodobé zájmy a zájmy jednotlivých hospodářských sektorů; specifickou rozšíření EU na východ se staly požadavky Svazu vyhnanců. Svůj podstatný vliv měl i tradiční vnitřní institucionální pluralismus, který umožňuje mj. značný vliv sektorálních a regionálních zájmů a zvyšuje nároky na vnitřní koordinaci. V kontextu přípravy na volební rok 2002 tak německá vláda prosadila přechodná opatření, omezující volný pohyb pracovních sil, přímé platby zemědělcům nových členských států a možnosti kabotáže.

Na české straně zatežovala přístup k EU v polovině devadesátých let uvedená vnitřní diferenciace. Zástupci vládních stran ODS a ODA se identifikovali nikoli s politikou SRN, ale s integračním pojetím bývalé britské premiérky Margaret Thatcherové. V průběhu devadesátých let zvažovali i alternativní integrační řešení – zpočátku např. přistoupení ČR k EFTA, Evropskému hospodářskému prostoru, později vstup do NAFTA.⁵⁸ Vyjádřením odstupu od EU se stalo podání přihlášky České republiky do EU o dva roky později, než tak učinily ostatní státy Visegrádské skupiny (v lednu 1996), navíc s kritickou výhradou.⁵⁹

To mělo nutné negativní důsledek pro česko-německé vztahy v oblasti evropské integrace i obecněji. Navíc k polovině devadesátých let chyběla komunikace na úrovni předsedů vlád, jen sporadicky se setkávali ministři zahraničních věcí, shoda v evropských otázkách se zúžila na podporu rozšíření EU. Ale rozdíl v přístupech k EU měly také strukturální charakter. Tak německá politika prosazovala v průběhu Konventu EU posílení postavení velkých států v EU. Česká republika, zastupovaná národně-federalisticky orientovanou vládou ČSSD, se naproti tomu angažovala při koordinaci pozice menších a středních států. Proevropská orientace vlády nicméně umožňovala hledat se SRN kompromis.

Podstatně složitější byl vztah k otázkám reformy EU v průběhu německého předsednictví v EU (2007). Prezident Klaus bezprecedentně varoval veřejnost před nastupujícím německým předsednictvím.⁶⁰ Česká vláda pravého středu obtížně balancovala mezi převládajícím státně-národním zaměřením ODS a národně-federativní preferencí KDU-ČSL a Strany zelených. Dlouho a obtížně hledala sjednocující stanovisko. Česká republika byla v SRN vnímána jako jeden z hlavních problémů jejího předsednictví. Koncepční rozchod s německou politikou měl i ekonomický rozměr. Zastánci hospodářského liberalismu odmítli německá opatření na stabilizaci finančních trhů v roce 2008 jako „návrh ke starému socialismu“ a dávali navíc najevo, že malé státy v EU nemají reálnou váhu v EU ani v době předsednictví.⁶¹

Přijetí do EU zajistilo nicméně rostoucí normalitní a institucionální kompatibilitu ČR a SRN v jednotlivých sektorech, a to nehlédě na politické preference vlád. Modelovým příkladem je jednak výše uvedená vnitro-bezpečnostní spolupráce. Další příklad nabízí oblast ochrany životního prostředí. SRN jednak prostřednictvím aktivní spolupráce s Českou republikou a s Polskem zajistila odstranění zdrojů největšího poškozování životního prostředí

a během devadesátých let tak byl *de facto* vyřešen problém tzv. černého trojúhelníku.⁶² Německá politika se snažila exportovat svůj model ochrany životního prostředí a v českém přístupu našla řadu podobných prvků. Česká republika své vztahy se SRN v této oblasti institucionalizovala a dále rozvíjela na základě bilaterální dohody o spolupráci z roku 1996, do spolupráce u přeshraničních témat zahrнула i orgány místní samosprávy. Tento symbolický vztah přispěl k tomu, že se SRN může na Českou republiku po vstupu do EU obracet jako na rovnocenného partnera a provádět společně s ní projekty v Rumunsku.⁶³ Ani blízká spolupráce nicméně neznamenala plné přebírání německého modelu: Vláda SPD-Zelených např. nemohla uplatnit svůj přístup k jaderné energetice a nepodařilo se jí ani prosadit zavedení náročnějšího režimu monitoringu bezpečnosti provozu jaderné elektrárny Temelin, proto že pro své snahy nenašla dostatečnou podporu v rámci EU.

Na německé straně se projevovaly v letech 2004–2007 obavy z akceschopnosti ČR při ochraně vlastních hranic. Obávané přijetí ČR do schengenského systému v prosinci 2007 nicméně přispělo ke sblížení a prohlubování společné agendy. Dalo se předpokládat, že podobně bude působit odbourávání dalších existujících bariér (zavedení volného pohybu pracovních sil, volný pohyb kapitálu), ve střednědobé budoucnosti i přijetí ČR do eurozóny atd.

Závěr: Slabost české politiky v době evropeizace česko-německého vztahu

S naplněním transformační agendy české zahraniční politiky, a tedy se vstupem do EU, vstoupily vzájemné vztahy v jistém smyslu do náročnější fáze, než tomu bylo v letech 1990–2004. Strategie historické normalizace a *intenzifikace state-to-state ties* byla v zásadě úspěšně naplněna. Multilaterali-zace česko-německých vztahů, a tedy především přijetí ČR do NATO a EU, vedla k odstranění prvotní asymetrie *state-to-state ties*. To zpětně posílilo dynamiku, decentralizaci a depolitizaci bilaterální i multilaterální spolupráce na všech úrovních.

Po vstupu do EU se však začala projevovat absence českého politického konsenzu ve strategických otázkách integrace a bezpečnostní politiky. V případě atlanticky a euroskepticky orientované exekutivy tak v Praze vznikala nová asymetrie *state-to-system ties* – tedy rozdíl v přístupu politiky obou

států k budoucímu uspořádání EU a vůči hegemonu NATO, Spojeným státům za vlády G. Bushe mladšího.

Ukazují se i nedořešené otázky institucionálního zajištění české politiky. Téměř neexistovala koordinace mezi jednotlivými aktéry, nebyla řádně ujasněna otázka jejich kompetencí, důležitá zejména v situaci, kdy je politická scéna výrazně názorově diferencovaná. Nejlepším příkladem tohoto jevu je nejasná role prezidenta: různý výklad čl. 63 ústavy mu připisuje různou míru samostatnosti při vystupování vůči zahraničí. Ke zvýraznění jeho práva přispěl fakt, že zaujímal důrazná stanoviska v otázkách, v nichž nestojí norodě vládní koalice jen s obtížemi hledaly kompromisní pozice.

Česká politika se tak v některých oblastech, jímž SRN (stejně jako většina států EU, v případě uznání samostatnosti Kosova i USA) přikládala prioritní význam z hlediska evropského a světového vývoje, jevila zapadnutím sousedovi jako mnohohlasá, málo čitelná a zejména, pokud jde o pozice prezidenta Klause, i koncepčně vzdálená.

Za této situace v rámci exekutivy chyběla české politice středně a dlouhodobá koncepce vztahu k SRN a politika byla ve vleku iniciativ jednotlivých aktérů. Jednotná koncepce by přitom měla definovat oblasti shody a rozdílu jak ve strategických otázkách, tak pokud jde o jednotlivé politické sektory. Ukázala by, že je SRN v rámci EU svými zájmy a přístupy České republice velmi blízko.

S překonáním unilaterálního a polarizačního prvku v americké politice se dá očekávat, že argument návratu České republiky do bezprizorné *Zwis-cheneurop*y ustoupí do pozadí. Východiskem jakékoli nové české strategické agendy bude muset být opět univerzalistický kompromis mezi atlantickým a evropským směrem politiky, tentokrát navíc výrazněji otevřený globálním výzvám a odpovědnosti.

* *Text rozvíjí dva starší texty: Příspěvek, který pod názvem Česká republika a Německo: Vnímání druhé strany jako zahraničněpolitického aktéra před a po podepsání česko-německé deklarace (1996–2007) autor zpracoval pro Národního projekta výzkumu Ústavu mezinárodních vztahů v roce 2008. Starší příspěvek, Německá politika vůči České republice od doby sjednocení, byl přednesen na zasedání česko-slovensko-německé historické komise v roce 2005 ve Smolenici a vychází ze sborníku komise.*

Poznámky

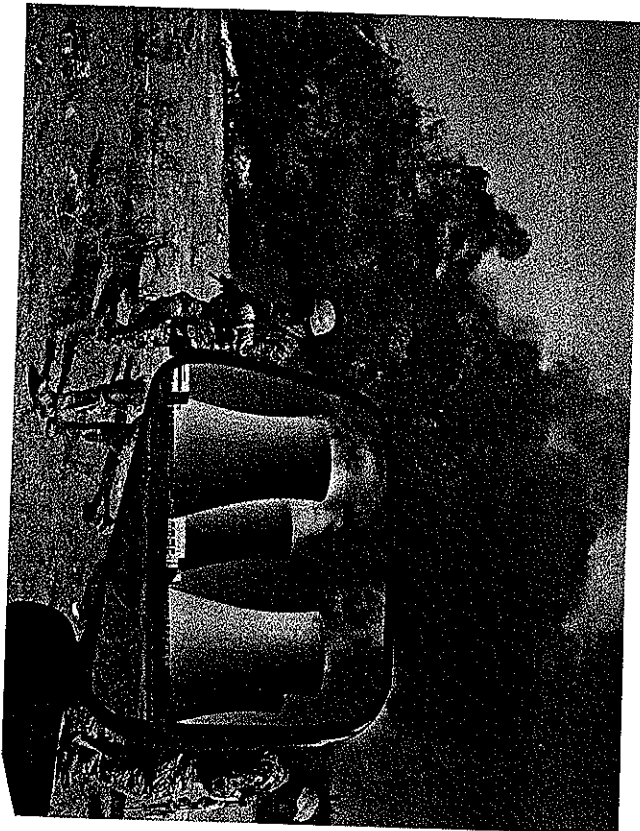
- 1 Topolánek (2007): Projev předsedy vlády Mirka Topolánka na konferenci U.S. Missile Defence in Europe: Consequences for the Transatlantic Relations, konané na MZV ČR 31. 5. 2007. *Zahraníční politika České republiky. Dokumenty*, MZV ČR, 2007/5, s. 35.
- 2 Rozdělení české politiky do ideových proudů se opírá o model, který zpracoval Druálík-Kořán-Růžička (2008): *Außenpolitik im Ostmitteleuropa. Von Universitäten, Atlantikem, Europaern und Souveränisten*. Osteuropa 7/2008: 139–152, zde zejm. s. 146–148.
- 3 Rozdělení na národně-federativní a státně-národní proudy viz in Weichsel, Volker (2007): *Tschechien in Europa. Nationalpolitische Traditionen und Integrationspolitische Konzepte*. München.
- 4 Programové prohlášení vlády ČSSR, 19. 12. 1989, www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=26630&tmplid=50.
- 5 Programové prohlášení vlády ČSFR, 3. 7. 1990, www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=26632&tmplid=50.
- 6 Vyjádřila své „znepekolení nad pokračující podporou, které se ze strany bavorské vlády dostává jednostranným požadavkům některých představitelů Sudetoněmeckého krajanického sdružení. Vláda bude důsledně chránit zájmy občanů České republiky. Nepřipustí posun zákonem stanovené čarovné hranice (25. 2. 1948) pro restituce a nebude iniciovat žádné výjimky ze zákonných či smluvních zásad pro usídlování cítilch státních příslušníků na území České republiky.“ In: Programové prohlášení vlády České republiky, 13. 7. 1992, www.vlada.cz.
- 7 „Ve vztazích s Německem bude pokračovat v úsilí o to, aby se tyto vztahy zaměřily do budoucnosti a aby nebyly zatěžovány právními a politickými otázkami pocházejícími z minulosti. Vláda přitom vychází z nezpochybnitelnosti výše cit. II. světové války.“ In: Programové prohlášení vlády ČR, 23. 7. 1996, s. 3, www.vlada.cz.
- 8 Programové prohlášení vlády České republiky, 18. 8. 1998, přednesené předsedou vlády Milošem Zemanem před Poslaneckou sněmovnou ČR.
- 9 Programové prohlášení vlády České republiky, 6. 8. 2002, přednesené předsedou vlády Vladimírem Špidlou před Poslaneckou sněmovnou ČR.
- 10 Programové prohlášení vlády České republiky, 24. 8. 2004, předložené předsedou vlády Stanislavem Grossem Poslanecké sněmovně ČR, www.vlada.cz/vlada/vlada_progpr prohl.htm.
- 11 Programové prohlášení vlády Jiřího Paroubka (2005), www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=29844&tmplid=50.
- 12 Vláda Mirka Topolánka I. (4. 9. 2006–9. 1. 2007), programové prohlášení vlády, www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=37071&tmplid=50. Vláda Mirka Topolánka II. (od 9. 1. 2007), Programové prohlášení vlády, 17. 1. 2008, www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=20780&tmplid=50.
- 13 Programové prohlášení vlády Jana Fischera, 1. 6. 2009, www.vlada.cz/assets/fjednani-vladyp/programove-prohlaseeni/PVY-cerven-2009.pdf.

- 14 Viz 8. schůze Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, 5.-6.den schůze (11.-12. 2. 1997).
Vyhodnocení postojů politických stran viz sekce o diskuzi za let 1996-1997.
- 15 Preambule usnesení obsahuje vyjádření: „vzájemně pozitivní význam česko-německé deklarace a v ní vyjádřenou vůli nezatěžovat budoucnost politickými a právními otázkami pocházejícími z minulosti“. Usnesení Poslanecké sněmovny PCR k dekretem prezidenta republiky, 24. 4. 2002.
- 16 Riekhoff, Harald (1993): *Introduction: Toward a Comparison of Relations Between Austria/FRG and Canada/United States*. In: Riekhoff, Harald von-Neuhof, Hanspeter: *United Partners. A Comparative Analysis of Relations Between Austria and the Federal Republic of Germany and Between Canada and the United States*. Boulder etc.: Westview Press, s. 8.
- 17 Riekhoff, Harald: op. cit., s. 5.
- 18 Hegre, Harvard (2004): *Size Asymmetry, Trade, and Militarized Conflict*. In: *The Journal of Conflict Resolution*, Jun 2004; 48, No. 3; s. 403-426.
- 19 Feldman, Lily Gardner (1999): *The principle and practice of reconciliation in German foreign policy: relations with France, Israel, Poland and the Czech Republic*. In: *International Affairs*, Vol. 75, 1999/2, s. 333-356, zde s. 334. Yaacov Bar-Siman-Tov (ed.) (2004): *From Conflict Resolution to Reconciliation*. Oxford: University Press US.
- 20 Smlouva mezi ČSFR a SRN o dobřím sousedství a vzájemné spolupráci, Sbírka zákonů č. 521/1992.
- 21 Zeman, Karel-Grexa, Boris (1998): *Ekonomické vztahy SRN ke státům střední a východní Evropy*. In: Handl, Vladimír-Hon, Jan-Pick, Otto (eds.): *Vztahy Spolkové republiky Německo ke státům střední Evropy*. Ústav mezinárodních vztahů-Karolinum, Praha, s. 126-127.
- 22 Seppain, Helena (1993): *European Integration, German Unification and the Economics of Ostpolitik*. In: Kurz, Heinz D. (ed.): *The United Germany and the New Europe*. Aldershot, s. 83.
- 23 Grabbe, Heather-Hughes, Kirsty (1997): *Enlarging the EU Eastwards*. London, s. 26.
- 24 Dauderstädt, Michael (2003): *Von der Ostpolitik zur Osterweiterung Deutschlands. Außenpolitik und die postkommunistischen Beitrittsländer*. (Friedrich Ebert Stiftung), Bonn. <http://library.fes.de/fulltext/vid/011790c.htm>.
- 25 Jahn, Martin: *Vystoupení na IV. výroční konferenci česko-německého diskusního fóra, Mladá Boleslav 21.-22. 9. 2001*. Praha 2002, s. 19.
- 26 Rozhovor autora s Borisem Lazárem, vyslancem ČR v SRN, červenec 1998, Berlín.
- 27 Kosta, Jiří (1992): *Československo-německé hospodářské vztahy: vývoj-problemy-perspektivy*. Mezinárodní vztahy, 3/1992, s. 31.
- 28 Zahraníční obchod s vybranými státy, Tabulka 19. Český statistický úřad, www.czso.cz/csu/2006editplan.nsf/FEE003CF6705F1E60060611.pdf (cit.: 10. 10. 2006).
- 29 Výpočet podle údajů Statistisches Bundesamt Deutschlands za rok 2005, www.destatis.de/themen/dt/m_aussen.php (cit. 10. 11. 2006).
- 30 Kunšát, Miroslav (2007): *Nová německá vláda a morálně-historická dimenze česko-německých vztahů*. Mezinárodní vztahy 1/2007, s. 48-65.
- 31 Hahnová, Eva (1996): *Sudetonecký problém: obtížné loučení s minulostí*. Praha: Prago Media, Tampe, Jürgen (2002): *Czech-German Relations and the Politics of Central Europe: From Bohemia to the EU*. Basingstoke: Palgrave Macmillan; Houžvička, Václav (2005): *Návraty sudetské otázky*. Praha: Karolinum.
- 32 Langenbacher, Erik-Eigler, Friederike (2005): *Memory Boom or Memory Fatigue in 21st Century Germany? German Politics and Society*, 2005, Vol. 23, Issue 76, No. 3.
- 33 Kunšát, Miroslav (1998): *Německo a Česká republika*. In: Handl-Hon-Pick: op. cit., s. 197-214.
- 34 Viz citace z dopisu Václava Havla Richardu Weizsäckerovi, Rudé právo, 4. 1. 1990. In: *Česko-německé vztahy po pádu železné opony. Dokumentace k česko-německým vztahům 1989-1997*. Sešity rady pro mezinárodní vztahy. Praha: Polaris, 1997, s. 25.
- 35 Pojetí Heimatrecht je vyjádřeno v cílech SKS, viz *Ziele der Süddeutschen gemäß Satzung der SL*, www.suedeten.de/bas/index_b.htm (cit. 15. 3. 2006).
- 36 *Süddeutschen fordern Teilnahme an Rückkehrrecht und Entschädigungen für Enteignung verlangt*. Süddeutsche Zeitung, 21. 5. 1991, s. 2.
- 37 Válek, Ladislav: *Schlusstrich unter Vergangenheit: Entschädigungsansprüche der Süddeutschen kein Thema*. Süddeutsche Zeitung, 12. 4. 1991. K otázkce gesta viz Dienstbier, Jiří (1999): *Od snění k realitě: Vzpomínky z let 1989-1999*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 134.
- 38 Dienstbier, Jiří: op. cit., s. 284.
- 39 Schröder, Gerhard: *Interview pro Hospodářské noviny*, 4. 10. 2004.
- 40 *Zentrum gegen Vertreibungen (ZgV) distanziert sich erneut von Preußischer Treuhänder*, www.zg-v.de/aktuelles/index.php3?id=482 (cit. 12. 3. 2006).
- 41 Ghibler, Douglas M.-Wolford, Scott (2006): *Alliances, Then Democracy: An Examination Of The Relationship Between Regime and Alliance Formation*. *The Journal of Conflict Resolution*, Feb 2006; 50, No. 1; s. 129-153.
- 42 Benson, Michelle A. (2004): *Dyadic Hostility and the Tres That Bind: State-to-State versus State-to-System Security and Economic Relationships*. *Journal of Peace Research*, 2004; 41, No. 6, s. 659-676.
- 43 Bulmer, Simon-Jeffery, Charlie-Paterson, William E. (2000): *Germany's European diplomacy. Shaping the Regional Milieu*. Manchester-New York: Manchester University Press.
- 44 Klaus Kinkel, vystoupení na 9. fóru „Bundeswehr und Gesellschaft“, pořádaném Welt am Sonntag, 3. 6. 1997, Bulletin, č. 47, 9. 6. 1997.
- 45 *Gemeinsamer Namensartikel von Bundesaußenminister Kinkel und Außenminister Hurd für die Süddeutsche Zeitung und die Times: „Eine strategische Vision für Europa“* vom 26. April 1994. In: *Dokumente 1949-1994*, CD-ROM, Presse und Informationsamt der Bundesregierung, D. 332.
- 46 Stola, Dariusz (2001): *Two Kinds of Quasi Migration in the Middle Zone: Central Europe as a Space for Transit Migration and Mobility for Profit*. In: Clair Wallace-Dariusz Stola (eds.): *Patterns of Migration in Central Europe*. New York: Palgrave Macmillan, s. 91.
- 47 „Předpokladem úspěšné spolupráce je zklisťnost našich západních sousedů při transformaci a začlenění bývalé východoněmecké a německé policie do jednoho společného státu,

- dělka společné hranice, dosavadní velmi dobré mezinárodní kontakty a přiznání spole-
 práce a z toho plynoucí informovanost německých kolegů o organizaci a fungování naší
 policie.“ *Rozvoj moderních metod personálního řízení v resortu vnitřní policie*, 1/2001,
www.mvcr.cz/casopisy/policiista/2001/0000/jpharev.html (cit. 10. 3. 2006).
- ⁴⁸ Viz např. bilaterální pracovní skupina Krysiel, na niž se podílejí vyšetřovací orgány Bavor-
 ska, Sasko, Durynsko a Sasko-Anhaltska. Viz *Yyroční zpráva za rok 2003*. Policie České
 republiky, Národní protiterroristická centrála, Služby kriminální policie a vyšetřování, www.mvcr.cz/policie/npdce/2003_policeia.html (cit. 15. 2. 2006).
- ⁴⁹ Grabbe, Heather (2000): *The sharp edges of Europe: extending Schengen eastwards*. Inter-
 national Affairs, 3/2000, s. 526.
- ⁵⁰ „Prager Thesen“, 11. 4. 1991, přetištěny např. v *EuropaArchiv*, 1991/10, D. 253–254.
 Ovšem „nadblokové“ pohledy na národní bezpečnost existovaly i v Polsku: náčelník ge-
 nerálního štábu Jadeduz Willecki v letech 1990–1998 nedůvěřoval Západu a preferoval vizí
 středoevropské bezpečnostní konfederace, která by se prosazovala mezi Baltickým a Čentým
 mořem. Ministr zahraničních věcí Polska Olechowski rezignoval v lednu 1995, protože
 považoval vládu Vladimíra Pawlaka za neutralistickou. Viz Ronald D. Asmus (2002): *Open-
 ing NATO's Door: How the Alliance Remade Itself for a New Era*. New York: Columbia
 University Press, s. 150–151.
- ⁵¹ Vztah k Německu viz Daniel Kunštát (2006): *Středoevropské soustředění v perspektivě ve-
 řejného mínění*. In: Kunštát, Daniel (ed.): *České veřejné mínění: výzkum a teoretické sou-
 vislosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, s. 171, 174.
- ⁵² V roce 2006 zde bylo pod německým velením nasazeno 83 českých vojáků, [www.army.cz/
 scripts/detail.php?id=6392](http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=6392) (cit. 10. 10. 2006).
- ⁵³ Tento postoj vyjádřila např. J. Šiklová v debatě o protiraketové obraně slovy: „*Ano, bude-
 me se radši myšlit s Bushem, než abychom měli pravdu s Putinem.*“ Cit. podle: Dvořák, Li-
 bor: *Yyroční vstupu České republiky do NATO*, 12. 3. 2007. Český rozhlas 6, [www.rozhlas.
 cz/ro6/stopl_zprava/327952](http://www.rozhlas.cz/cz/ro6/stopl_zprava/327952).
- ⁵⁴ Pod permissivním konsenzem se rozumí automatická shoda parlamentních stran na zákla-
 dech vztahu vůči EU.
- ⁵⁵ Vyjímku tvořila vláda bavorská, která pod vedením premiéra Stöbera od roku 1993 otevře-
 ně zpochybňovala dosud federalisticky formulovanou politiku CDU a jmenovitě kancléře
 Kohla. Česká vláda, která šla v kritice EU podobným směrem, byla jen radikálnější, se-
 ovšem s bavorskou politikou sblížila nemohla kvůli bariéře, kterou z obou stran tvořila sr-
 dečněněmecká otázka.
- ⁵⁶ Lippert, Barbara (2001): *Die EU-Erweiterungspolitik nach 1989 – Konzeptionen und Praxis
 der Regierungen Kohl und Schröder*. In: Schneider, Heinrich–Jopp, Mathias–Schmalz,
 Uwe (eds.): *Eine neue deutsche Europapolitik?* Bonn: Europa Union Verlag, s. 360–361.
 Autorka cituje H. Kohla, jenž se jednoznačně ohrázoval proti „přístupové lavině“ a pro-
 sazoval urychlené přijetí Maďarska, ČSFR a Polska „již zítřka“. První český akademický
 příspěvek k této problematice viz Jettebeck, Martin: *Deutschland und die Osterweiterung
 der Europäischen Union*. Manuscripti disertační práce, IMS FSV UK, 2006.
- ⁵⁷ Kinkel, Klaus: *Erklärung der Bundesregierung*, 180. Sitzung des Deutschen Bundestages
 am 11. 6. 1997 zur Tagung des Europäischen Rates im Amsterdam am 16./17. Juni 1997.
 Bulletin č. 50, 16. 6. 1997, CD-ROM.
- ⁵⁸ Zahradil, Jan–Plecitý, Petr–Adrián, Petr–Bednář, Milošlav (1998): *Manifest českého euro-
 realismu*, www.oas.cz/docs/dokumenty/zahradil-manifest.pdf (cit. 10. 3. 2008).
- ⁵⁹ Přiložené memorandum obsahovalo mimo jiné, leč zcela zjevný a bezprecedentní odstup
 od ES. Tyto signální momenty v politice praviceové koalice sice zpodobovaly pohoršený
 řád v EU, v domácím kontextu ale patřily k image premiéra Klause a posilovaly mu osob-
 ní sympatie. Text memoranda viz www.mzv.cz/www/mzv/default.asp?id=25576&id=8654&idj=1&amb=1 (cit. 10. 3. 2008).
- ⁶⁰ Klaus, Václav: *Novoroční projev prezidenta republiky*, 1. 1. 2007, [www.klaus.cz/klaus2/
 asp/clanek.asp?id=OAVU6u9HAM](http://www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=OAVU6u9HAM) (20. 1. 2007).
- ⁶¹ Klaus, Václav: *Šlepy nřpad řřřřřř Breton-woodský systém*, 22. 10. 2008. Ekonomické tex-
 ty, www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=S24TaK2V1TU6.
- ⁶² Jen na program modernizace českých tepelných elektrárn v okresech přispěla částkou
 okolo 80 mil. DM. Viz Handl, Vladimír–Jehlička, Petr (2001): *Evropská environmentální
 politika Německa a její export na východ*. Mezinárodní politika, 11/2001, s. 10.
- ⁶³ Rozhovor s Veronikou Hunt Šáfránkovou, ředitelkou odboru Evropské unie, a Šárkou Stra-
 halovou, pracovnící odboru, Ministerstvo životního prostředí ČR, 19. 9. 2006, Praha.

Michal Kořan a kol.

ČESKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA V ZRCADLE SOCIÁLNĚ-VĚDNÍHO VÝZKUMU

425800056671

Ústav mezinárodních vztahů, v.v.i. KNHOVNA		Knihovní systém Clavins
Pril. číslo	Signatura	56671
Získáno/odena Hledáno	Syag	Prilohy R. 42. - Prva.

91,44.
Praha 2009

Ediční rada nakladatelství Ústavu mezinárodních vztahů

Prof. PhDr. Pavel Barša, M.A., Ph.D. (Filozofická fakulta UK, Praha), Mgr. Ing. Radka Draulíková, Ph.D. (Fakulta mezinárodních vztahů VŠE, Praha), Doc. PhDr. Jan Eichler, CSc. (UMV, Praha), JUDr. PhDr. Tomáš Karásek, Ph.D. (Fakulta sociálních věd UK, Praha), Prof. PhDr. Michal Klíma, M.A., CSc. (Metropolitní univerzita Praha), PhDr. Michal Kořán, Ph.D. (UMV, Praha), Mgr. Ing. Petr Kratochvíl, Ph.D. (UMV, Praha), PhDr. Pavel Pšejja, Ph.D. (Fakulta sociálních studií MU, Brno), Mgr. Dan Marek, Ph.D., M.A. (Filozofická fakulta UP, Olomouc), Prof. PhDr. Lenka Rovná, CSc. (Fakulta sociálních věd UK, Praha).

Vydání této publikace bylo hrazeno z prostředků výzkumného záměru „Česká republika v mezinárodní politice“, identifikační kód MZV 4854605401.

Recenzovali:

JUDr. Marek Čejka, Ph.D.
PhDr. et Dipl.-Pol. Martin Jeřábek, Ph.D.

Michal Kořán a kol.

Česká zahraniční politika v zrcadle sociálně-vědního výzkumu

Vydal Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i., v Praze roku 2009.

© Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i., Praha 2009

Vědecký redaktor: PhDr. Vladimír Trojánek

Obálka: Jan Šavrdra

Tisk: Petr Dvořák – tiskárna, Dobříš

ISBN 978-80-86506-81-4

Akademie a politika – jak se to rýmuje?

I.

Zkoumání a sledování politiky – jmenovitě pak politiky zahraniční a zahraničních vztahů, které nejsou nic jiného než prostě politika, dokonce prodloužení politiky domácí v širším mezinárodním kontextu – je víc než jen legitimním akademickým zájmem, akademickou disciplínou. Je to zkoumání jednoho z nesčetných aspektů fungování společnosti a v posledku pak zkoumání člověka. Rousseau kdysi napsal, že ze všech druhů poznání nejméně pokročilé se mu zdá poznání člověka. Řekl bych, že se od jeho času moc nezměnilo, ovšem hlavně v důsledku proměnlivé povahy zkoumaného objektu a permanentní proměnlivosti vztahů a procesů ve společnosti. Je to poznání, které nemůže mít konce a v zásadě nemá ani pevně definované hranice svého předmětu.

Jestliže může být politika podrobena uměleckému zobrazení a umělecké analýze (mám zde na mysli nečetná vývarná díla, inspirovaná mezinárodním a politickým děním, děsivostí konfliktů a drsnou povahou lidského konání – snad stačí jména jako Goya, Delacroix, Dalí, u nás třeba Josef Čapek), proč by měla věda zůstat stranou?

Politologie, studium mezinárodních vztahů, těsně sepětí ekonomického, historického a sociologického přístupu (u těch osvětenějších dokonce spojených v jedné osobě) je důležitým prostředkem nejen „poznání pro poznání“, ale mělo by sloužit i jako významný způsob sebereflexe těch, kdo politiku vykonávají (že se tak neděje, není chybou vědy, ale chybou oněch praktiků). Jsou to oni, kdo je tím „divošským kmenem“, který zkoumáte, třebaže antropologie – potenciálně skutečná filozofie člověka – je vašim zkoumáním k uzoufání nedotčena. Ovšem stejnou měrou je vašimi obory a poznatky nedotčena antropologie (s několika málo čestnými výjimkami, například prezidentský rodák Arnošt Gellner). Při čtení Saída, Fukuyamy, Huntingtona nebo Zakarii to je patrné na první pohled. Vzájemná nedotčenost mává někdy takovou hor-